

Oponentský posudek na disertační práci

Autor: **PhDr. Adéla Přikrylová**

Téma: **Didaktický pohled na mezijazykový transfer při osvojování a užívání francouzských výpůjček v češtině**

Oponent: Doc. PhDr. Marie Fenclová, CSc.

PhDr. Adéla Přikrylová se ve své disertační práci zaměřuje na problematiku mezijazykového transferu z cizího jazyka (francouzštiny) do mateřského jazyka (češtiny). Jde o téma zmiňované dosud českou lingvodidaktikou jen okrajově. V tom je deklarované **téma průkopnické a ambiciózní**. Otázky transferu z francouzštiny do češtiny se zde omezují na studium působení francouzských lexikálních výpůjček v češtině.

Autorka je k řešení zvoleného úkolu vhodně disponována svou základní vysokoškolskou kvalifikací učitele českého a francouzského jazyka.

Struktura práce nastíněná v Obsahu **svědčí o promyšlené metodice zpracování**, která postupuje od teoretického vymezení lingvistického problému a lingvistické analýzy studovaných jednotek (výpůjček) a přes interpretaci různých hledisek teorie transferu k testování základní hypotézy, že totiž čeští studenti francouzštiny formálně i sémanticky snáze internalizují francouzské výpůjčky, ale že jsou zároveň více ovlivněni negativním transferem z francouzštiny do češtiny.

Problematice přejímání slov a jmenovitě výpůjčkám francouzského původu v češtině je věnována 2. a 3. kapitola (s. 15 – 78). Za její nedílnou součást je však nutno pokládat i celý 2. díl této disertační práce Slovník francouzských výpůjček v češtině (106 stran), který zahrnuje imponujících 3408 hesel. Tento slovník je základem konfrontační analýzy francouzských a českých lexikálních jednotek se zaměřením na jejich pravopisnou a zvukovou podobu, na jejich morfologické vlastnosti, slovtvorné postupy, stylistické rysy a významové posuny. Zjištění jsou pojednána v podkapitolách a shrnuta v přehledových tabulkách včetně příkladů. Třetí kapitola je svou přehledností didakticky velmi přínosná.

V těchto lingvistických částech jsem měla mnohdy při četbě problém, zda skutečně lze přiřadit některé příklady mezi výpůjčky/přejímky, tedy slova, která se stala součástí slovní

zásoby češtiny, či zda je vnímat spíše jako slova citátová, jež se do slovní zásoby zpravidla nevčleňují (např. *aide-mémoire*(s.53), *vers libre*(s.53), *roué*(s.51), *crêperie*(s.26)...). Autorka správně vymezila svůj korpus výskytem studovaných jednotek ve vyjmenovaných českých etymologických slovnících. Dnešní posuzovatel se však nemůže netázat, z jakého korpusu vycházeli tvůrci těchto slovníků. Některé výrazy jsou ze synchronního hlediska vzácné a pro mnohého dnešní čtenáře nesrozumitelné. I český francouzštinář si musí významy některých příkladů hledat ve slovnících.

Absence zohlednění sémantické stránky přejímaných slov a přejímek, které mohou být symetricky či asymetricky polysémní, způsobuje mnohdy nepřehlednost. Např. (s. 31) z francouzského výrazu *fleure*, jenž má více významů, bylo do češtiny převzato pojmenování odpadového hedvábí – *floret*, ale byl převzat též výraz s významem sečné zbraně *končíře* v podobě *fleret*. Nebo francouzské slovo *bouquet* disponuje mnoha významy, z nichž *kytice* byla přejata do češtiny jako příznakový *pugét*, a *vůně* jako *buket*. V textu (s. 42) i ve slovníku (s. 21 a s. 81) je tato podstatná okolnost prezentována nejasně.

V řadě případů bych pokládala za užitečné, aby ve slovníku následovalo i vysvětlení významu (*cache-pôt*, *briard*...) nebo synonymní český ekvivalent (*desinterressement*, *remplacement*).

Závěry komparativního studia přejímek jsou vesměs poučné a inspirativní (viz např. překvapivý poznatek, že *konšel* je slovo pocházející z francouzského *conseil* nebo že *darda* snad pochází s francouzského *dard* = kopí, žihadlo, střela). Některé příklady však pokládám za neprůkazné (např. že *mela* se zakládá na francouzském *mélée*).

Ohledně konfrontační analýzy stylistických rysů přejímek (s. 71) je třeba upozornit, že pod bodem 1. jsou příklady, kde původní i přenesený význam existovaly už ve francouzštině (*fassade* i *bâtard*), zatímco k posunům pod body 2. a 3. došlo až po přejetí do češtiny.

Doktorandčin lingvistický korpus lze díky jeho rozsáhlosti pokládat za značně reprezentativní základ dalšího eventuálního výzkumu. Exkluzivita části příkladů je však prakticky vylučuje z úvah o potenciální interferenci v lingvodidaktice.

Kapitola věnovaná pozitivnímu a negativnímu transferu je poměrně útlá. Je vybudována převážně na sledování pojmů transfer a interference v různých historických etapách didaktiky cizích jazyků. Přivítala jsem, že doktorandka výrazně zohlednila dnes méně citovanou, ale stále velmi hodnotnou práci Eduarda Beneše z roku 1970.

V některých pasážích tohoto historického exkurzu se *transfer* a *interference* skrývají za pasážemi věnovanými místu mateřštiny ve studiu cizího jazyka, což však může být zavádějící.

zásoby češtiny, či zda je vnímat spíše jako slova citátová, jež se do slovní zásoby zpravidla nevčleňují (např. *aide-mémoire*(s.53), *vers libre*(s.53), *roué*(s.51), *crêperie*(s.26)...). Autorka správně vymezila svůj korpus výskytem studovaných jednotek ve vyjmenovaných českých etymologických slovnících. Dnešní posuzovatel se však nemůže netázat, z jakého korpusu vycházeli tvůrci těchto slovníků. Některé výrazy jsou ze synchronního hlediska vzácné a pro mnohého dnešní čtenáře nesrozumitelné. I český francouzštinář si musí významy některých příkladů hledat ve slovnících.

Absence zohlednění sémantické stránky přejímaných slov a přejímek, které mohou být symetricky či asymetricky polysémní, způsobuje mnohdy nepřehlednost. Např. (s. 31) z francouzského výrazu *fleure*, jenž má více významů, bylo do češtiny převzato pojmenování odpadového hedvábí – *floret*, ale byl převzat též výraz s významem sečné zbraně *končíře* v podobě *fleret*. Nebo francouzské slovo *bouquet* disponuje mnoha významy, z nichž *kytice* byla přejata do češtiny jako příznakový *pugét*, a *vůně* jako *buket*. V textu (s. 42) i ve slovníku (s. 21 a s. 81) je tato podstatná okolnost prezentována nejasně.

V řadě případů bych pokládala za užitečné, aby ve slovníku následovalo i vysvětlení významu (*cache-pôt*, *briard*...) nebo synonymní český ekvivalent (*desinteressement*, *remplacement*).

Závěry komparativního studia přejímek jsou vesměs poučné a inspirativní (viz např. překvapivý poznatek, že *konšel* je slovo pocházející z francouzského *conseil* nebo že *darda* snad pochází s francouzského *dard* = kopí, žihadlo, střela). Některé příklady však pokládám za neprůkazné (např. že *mela* se zakládá na francouzském *mêlée*).

Ohledně konfrontační analýzy stylistických rysů přejímek (s. 71) je třeba upozornit, že pod bodem 1. jsou příklady, kde původní i přenesený význam existovaly už ve francouzštině (*fassade* i *bâtard*), zatímco k posunům pod body 2. a 3. došlo až po přejetí do češtiny.

Doktorandčin lingvistický korpus lze díky jeho rozsáhlosti pokládat za značně reprezentativní základ dalšího eventuálního výzkumu. Exkluzivita části příkladů je však prakticky vylučuje z úvah o potenciální interferenci v lingvodidaktice.

Kapitola věnovaná pozitivnímu a negativnímu transferu je poměrně útlá. Je vybudována převážně na sledování pojmů transfer a interference v různých historických etapách didaktiky cizích jazyků. Přivítala jsem, že doktorandka výrazně zohlednila dnes méně citovanou, ale stále velmi hodnotnou práci Eduarda Beneše z roku 1970.

V některých pasážích tohoto historického exkurzu se *transfer* a *interference* skrývají za pasážemi věnovanými místu mateřštiny ve studiu cizího jazyka, což však může být zavádějící.

Užívání mateřštiny v hodinách cizího jazyka není nutně zdrojem transferů či interferencí, zatímco důsledné neužívání mateřštiny může (minimálně implicitně) zohledňovat nebezpečí negativních transferů (způsob prezentace látky, výběr cvičení...). Místo mateřštiny v učení se netýká jen jejího užívání, což není vždy jasně formulováno.

Určitý problém lze pocítit v návaznosti mezi kapitolami 3. a 4. Za velmi závažnou a obsáhlou částí, přinášející deskripci prostudovaného lingvistického jevu (francouzské výpůjčky v češtině) následuje rozbor tématu, které na předcházející tematiku zjevně nenavazuje. Bylo by vhodné posílit zde koherenci výkladu nějakým vysvětlením či odkazem.

Kdyby autorka použila i některé novější lingvodidaktické publikace, mohla by se polemicky vyjádřit i k některým citátům. Např. (s. 88) „*Intenzita interference se mění především se zřetelem k věku žáků...*“. Za výraznější kritérium je nyní považována doba učení a záleží také na typu chyb (s věkem roste nebezpečí interference na úrovni zvukové, ale poněkud se snižuje nebezpečí interference v morfologii).

Upozorňuji, že dnes se též již studuje mezijazyková interference nejen mezi mateřštinou a cizím jazykem, ale i mezi různými studovanými cizími jazyky, z nichž v našich podmínkách je prvním nejčastěji angličtina. To může mít vliv na zacházení českých žáků s francouzskými přejímkami (např. v pravopisu).

Experimentální část disertační práce je promyšleně koncipovaná a pečlivě realizovaná. Její výsledky proto lze pokládat za přesvědčivé.

Dovoluji si vyslovit názor, že slabé potvrzení pracovní hypotézy či nepotvrzení některých subhypotéz může souviset s několika okolnostmi:

- Zpětná interference (z francouzštiny do češtiny) se projevuje méně i proto, že vyučovací strategie v didaktice češtiny s tímto jevem dosud zpravidla nepracují (explicitně ani implicitně). Žáci nebývají v tomto směru vedeni k autonomii učení.
- Určité zkreslení při srovnávání žáků, kteří se francouzsky učí, se skupinami kontrolními může být ovlivněno tím, že studenti, kteří si **vybrali** francouzštinu jsou často lingvisticky ambicióznější.
- Dá se předpokládat, že výsledek spontánního (neřízeného) efektu zpětné interference z francouzštiny do mateřštiny se může dostavit až po dosažení určitého stupně zvládnutí francouzštiny, těžko k tomu postačí jeden rok učení. (Ostatně, za ověření by stálo, kolik studentů francouzštiny jako učitelského oboru na PedF UK vysloví v češtině *renesance* či *disident* s /s/ a porovnat výsledek s kontrolní skupinou

nefrancouzštinářů.) Bylo by zřejmě vhodnější utlumit kritérium věku a upřednostnit kritérium délky učení.

Část věnovaná didaktickým závěrům usiluje o všestrannost a nemám vůči ní námitek. Bylo by zajímavé, kdyby deskripce povahy navrhovaných cvičení byla doplněna příklady těchto cvičení. Předpokládám, že to bude předmětem dalšího doktorandčina zájmu.

Některé konkrétní připomínky:

- s. 17: Doporučuji opatrnější zacházení s pojmem kulturní národy.
- s. 23: Pod předním zavřeným *ö* chybí tečka označující zavřenost.
- s. 26: V ekvivalentech *bohème* a *bohém* nejde o nevyjádření, ale o nahrazení původního diakritického znaménka z francouzštiny.
- s. 27: Ač se v prvním odstavci části 3.1.2.3. jedná o citace, doporučuji přesnější užívání pojmů *nestabilní*, *němé* a zvláště *temné –e* (omlouvám se, nemám v editoru potřebný transkripční znak).
- s. 37: Vztahy mezi geminovaným *ll* ve francouzštině a podobou českých výpůjček je vztah složitější: např. francouzskému slovu *bataillon* odpovídá české batalion, a proto se musí upřesnit, že skupině – *ill*- musí být v češtině přiřazena skupina – *li*- . Nebo české slovo *biliár* vychází z francouzského *billard* , takže francouzskému –*ll*- odpovídá v češtině –*li*-.
- s. 39: Mám zas to, že slovo *paštika* nemá nic společného s francouzským slovem *pastèque*, které ve francouzštině označuje vodní meloun (a podle některých slovníků souvisí s arabským *al-bâtikkha*). *Paštika* jistě souvisí se slovem *pâté*, jehož stará podoba byla *pasté*.
- s. 49: Na základě čeho konstatujete, že *sofa* bývá skloňováno podle vzoru *žena*?
- s. 58: Kde byl v češtině zaznamenán pravopis *procés-verbal*? Změna tupého akcentu na ostrý je zde nesmyslný, neboť ho lze prostě vynechat.
- s. 60: Kde byla v češtině zaznamenána možnost deklinace slov typu *fines herbes*?
- s. 64: Výrazy *à propos* a *pardon* nepokládám za citoslovce.
- s. 89: „Faux-amis“ není problém čistě překladatelský (ač se mu u nás věnovali převážně translatologové).
- s. 217: Je-li řeč o pozitivním transferu, bylo by třeba v závěrech doplnit větu „Řízený pozitivní transfer při užívání cizích slov v češtině je možno posílit cíleným výběrem takových jazykových cvičení, která explicitně či implicitně zohledňují výsledky konfrontačních popisů

jednotlivých jazykových rovin cizího a domácího jazyka na podkladě slov z tohoto cizího jazyka přejatých“ dovětkem „a v učebnicích těchto cizích jazyků se vyskytujících“.

s. 229: Nejedná se jen o *Souhrn bibliografických citací*, ale o *Souhrn bibliografických citací a odkazů*.

Doporučuji, aby v rozpravě se doktorandka zamyslela nad možnostmi případného pozitivního transferu z cizího jazyka do jazyka mateřského v rovině metalingvistické a metakognitivní.

Závěrem konstatuji, že předložená disertační práce PhDr. Adély Příkrylové svou úrovní, rozsahem a formou zpracování splňuje veškeré požadavky, kladené na disertační práce. Proto ji ráda doporučuji k obhajobě.

Doc. PhDr. Marie Fenclová, CSc.
Fakulta filozofická ZČU v Plzni

V Plzni, 11.1.2010